

Glavić ondje spominje da je tu pjesmu zapisao na otoku Šipanu i da ju je priopćila Vice Glavić, dok životnu primjenu pjesme nije naveo — pa pjesma prema tome nije ni hercegovačka ni svadbena.

Donošenje takvih netočnih podataka moglo bi se jako dramaturgizirati kad, na žalost, ne bismo bili iskustvom poučeni o tome kako se slične netočnosti beznažno ponavljaju iz zbirke u zbirku. Takve nemarnosti štete ne samo općoj pouzdanosti zbirke nego vode mjestimice i do veoma osjetljivih pogrešaka kada se, kao u spomenutom slučaju, u zbirku hrvatskih pjesama unose pojedini Vukovi zapisi koji očito nisu hrvatski. Držim da u zbirku nije trebalo uvrstiti ni muslimanske pjesme.

No uza sve iznesene prigovore, čini mi se da bi na vazi koja bi mjenila promašaje ove knjige i sugestivnu, raznoliku sliku njezine prikupljene narodne lirike — ipak pretešla sugestivnost pjesama. Trud što je listanjem mnogobrojnih publikacija uložen u prikupljanje hrvatskih lirskih narodnih pjesama za ovo izdanje urodio je, kako smo već na početku rekli, zbirkom koja pretežnim brojem svojih tekstova svjedoči o pjesničkoj izražajnosti i predodžuje mnogostrane aspekte te lirike. Koliko god bile značajne zamjerke, ne bi bilo u redu da one bace u sjenu narodne pjesme, sabrane u *Zlatnoj knjizi* autorovim trudom.

Maja Bošković-Stulli

NADA MILOŠEVIĆ-ĐORĐEVIĆ, ZAJEDNIČKA TEMATSKO — SIŽEJNA OSNOVA SRPSKOH RVATSKIH NEISTORIJSKIH EPSKIH PESAMA I PROZNE TRADICIJE, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije, knjiga XLI, Beograd 1971, 400 str. + 4 tabele.

Uzajamnom odnosu usmene poezije i proze može se pristupati s više aspekata. Može se promatrati kako su se preko arhaične zajedničke geneze, koja je prethodila diferencijaciji folklornih vrsta, postanku bajki i epskih pjesama, iz onih starih oblika što ih istraživači najčešće nazivaju junačkim pripovijetkama razvile zajedničke teme kasnijih epskih pjesama i bajki. (Istraživanja tog tipa naći ćemo, npr., u ovim studijama: Jan de Vries, *Betrachtungen zum Märchen, besonders in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos*, 1954; V. J. Propp, *Russkij geroičeskij epus*, 2. izd., 1958; V. Žirmunskij, *Narodnyj geroičeskij epus*, 1962; E. M. Meletinskij, *Proišoždenie geroičeskogo epusa*, 1963; D. Burkhart, *Untersuchungen zur Stratigraphie und Chronologie der südslavischen Volksepik*, 1968; B. N. Putilov, *Russkij i južnoslavjanskij geroičeskij epus*, 1971; posljednje dvije navedene studije za nas su posebno važne jer govore o arhaičnim slojevima južnoslavenske epske poezije). Drugi aspekti istraživanja ne osvrću se na arhaično podrijetlo, nego se zanimaju samom činjenicom da se u usmenoj prozi i stihu susreću zajedničke teme, sižei, motivi. Katkada se pažnja orijentira na procese prelaženja iz oblika pjesme u prozu (npr. u knjizi: A. M. Astahova, *Narodnye skazki o bogatyryjah russkogo epusa*, 1962).

Ponekad se, nasuprot tome, razmatraju teme i sižei bajki koji su odatle prešli u oblik epske pjesme (npr. u već navedenim knjigama Proppa i Žirmunskog). U nekim se studijama posebna pažnja obraća pitanju poetike

vrsta usmene književnosti, pa se s toga gledišta istražuju afiniteti koji su omogućili prijelaz kao i one promjene do kojih dolazi kada bajka prijeđe u oblik epske pjesme, ili pak druge vrste usmene proze prijeđu u baladu (npr. u mojoj raspravi *Sižei narodnih bajki u hrvatsko-srpskim epskim pjesmama*, »Narodna umjetnost«, 1, 1962, i u popratnoj riječi mojoj zbirci *Epske narodne pjesme*, II, 1964, te u raspravi: Oldřich Širovátko, *Stoff und Gattung — Volksballade und Volkserzählung*, »Fabula«, 9, 1967, sv. 1—3). Katkada se zajedničke teme usmenih pjesama i pripovijedaka predočuju kataloški (npr. u raspravama: Hinrich Siuts, *Volksballaden-Volkserzählungen. Motiv-und Typenregister*, »Fabula«, 5, 1962, sv. 1—2; Archer Taylor, *The Parallels between Ballads and Tales*, »Jahrbuch für Volksliedforschung«, 9, 1964). Neki autori pokušavaju razmotriti na pojedinačnom sižeu razvoj pjesme i pripovijetke iz — prema njihovoj pretpostavci — zajedničkog staroga izvora (npr. u raspravi: P. V. Lintur, *Balladnaja pesnja i narodnaja skazka*, u zborniku *Slavjanskij fol'klor*, Moskva 1972).

Središnja pažnja u knjizi Nade Milošević obraćena je afinitetima koji su utjecali na prelaženje iz proznog oblika u oblik usmene pjesme i promjenama koje su nastajale zbog prijelaza u drugu usmenoknjiževnu vrstu. No uz ovo središnje pitanje u knjizi su naglašeno prisutni i drugi aspekti promatranja: raspravlja se o genezi pojedinih sižea, navode se opširni pregledi varijanata obuhvaćenih tipova pjesama i pripovijedaka, istražuju se veze usmene i pisane književnosti — osobito apokrifnih legendâ, obraća se pažnja na pjesnička dostignuća tekstova.

U posebnim poglavljima, koja zapravo čine niz zaokruženih pojedinačnih kraćih raspravica, obrađeno je 19 tema narodnih pjesama i pripovijedaka; navodimo njihove naslove: *Neverna mati (sestra)*, *Vila ljubovca*, *Zmija madoženja-zmaj ljubavnik*, *Postanak Carigrada*, *Časni krsti*, *Legenda o svetom Dorđu*, *Car Duklijan i Krstitelj Jovan*, *Pošljednje vrijeme (Sveci blago dele)*, *Ognjena Marija u paklu*, *Rodoskrvni greh između majke i sina*, *Veliki grešnik*, *Rodoskrvni greh između oca i kćeri*, *brata i sestre*, *Neverno kumstvo*, *Bogati gavan*, *Žrtvovanje sopstvenog deteta*, *Majčine suze*, *Braća i sestra*, *Bog nikom dužan ne ostaje*, *Zidanje Skadra*.

U rasponu navedenih tema raznoliki su i neujednačeni načini međusobnog povezivanja usmene pjesme i pripovijetke. Odlučivši se za tako mnogolik izbor tema, autorica nije uspjela potpuno osmišljeno diferencirati i srediti tipove povezanosti među pjesmama i pripovijetkama. Na zajedničkoj ravni, metodološki nedovoljno pročišćeno raspravlja se o primjerima u kojima je bajka pretočena u epsku pjesmu, kao i o onima gdje je tematska srodnost pjesme i pripovijetke najvjerojatnije nastala kao rezultat arhaične zajedničke geneze, pa o primjerima gdje se zapaža tek stanovita sličnost pojedinih motiva pjesama i priča bez adekvatnosti njihovih sižea, zatim o povezanosti pjesama i proze koja je potekla iz srednjovjekovne nabožne književnosti i dr. Činjenica što su se svi ti aspekti kontakata među usmenom prozom i poezijom na srpsko-hrvatskom jezičnom prostoru našli okupljeni u knjizi Nade Milošević, i to prvi put u takvu širokom i bogato ilustriranom zahvatu i uz to prvi put postavljeni kao tema opsežne monografije, predstavlja sama po sebi vrijedan doprinos folklorističkoj znanosti — ali bi metodološki bolje razrađena sistematizacija i diferenciranje učinili da taj doprinos bude još vredniji.

Odabirem iz knjige nekoliko primjera prikazivanja veze pjesama i proznih tradicija, veze koja bi mogla sugerirati i drugačije pristupe tim temama.

Tema o borbi sa zmajem i o zmajevima napasnicima ženâ jedna je od najstarijih, najzamršenijih i već mnogo puta studijski proučavanih, često s aspekta arhaičnih junačkih pripovijedaka — zajedničkih prethodnicâ epskih pjesama i bajki. Vezu pjesme o carici Milici i zmaju od Jastrepca s pripovijetkom ne bi trebalo tumačiti spomenuvši tek uzgred taj aspekt proučavanja; mislim da se ne bi moglo prihvatiti shvaćanje prema kojemu ta pjesma »predstavlja drhtavi okvir elemenata predanja pričvršćen okovima epske pesme« (str. 97). (U ovoj rečenici a i na nekim drugim mjestima metaforične formulacije prilično smetaju čitaocu.) Držim, u drugu ruku, da nije uvjerljiva pretpostavka po kojoj bi ta pjesma »u svom konačnom kompozicionom sklopu motiva« nastala prema nekoj nepoznatoj crkvenoj pripovijesti — potkrijepljena jediniim argumentom da su knez Lazar i carica Milica bili omiljene ličnosti u srpskoj srednjovjekovnoj književnosti (str. 101). Ova je pjesma, naime, spjevana sva u duhu epske arhaike i ne pokazuje nikakvih tragova crkvenog utjecaja (za razliku od ruske pripovijesti s adekvatnim sižeom o Petru i Fevroniji, na na koju se autorica također poziva), pa bi se gornja pretpostavka mogla opravdano izreći samo u slučaju kad bi se ona mogla osloniti na neke uvjerljivije činjenice.

Poglavlje *Legenda o sv. Đorđu* pripada također tematskoj grupi o borbi sa zmajem. Ova je skupina posebno komplicirana zbog prepletanja arhaične epike, lokalnih predaja, bajki i crkvene legende. Svi su ti slojevi obuhvaćeni u navedenim primjerima, ali nisu svrstani u takav uzajamni odnos koji bi njihovu vezu učinio jasnijom. Tvrdnja da »ništa nije bilo lakše nego sv. Đorđa, vojnika Hristovog i velmožu kapadokijskog, pretvoriti u epskog junaka, koji ne čini čudo sa aždajom, nego ratnički podvig« (str. 361) unosi čak priličnu zabunu.

U nekim poglavljima nije dovoljno vidljivo na kojoj su osnovi njihove teme uključene u knjigu. Na pjesme tipa *Sveci blago dijele* utjecale su apokaliptične vizije iz crkvene i apokrifne književnosti. Postoje i usmene predaje s eshatološkim motivima o propasti svijeta — ali uzajamni dodiri tih usmenih predaja s pjesmom o kojoj je riječ vrlo su posredni i udaljeni, pa bi bilo nužno taj tip veza, ako se već uključio u knjigu, određenije diferencirati. Pjesma *Ognjena Marija u paklu*, kojoj je posvećeno posebno poglavlje, nema poznatih usmenih prozanih paralela, nego se osniva na apokrifnoj književnosti (dok grupa legendarnih pjesama i priča o majci sv. Petra čini posebnu skupinu). Uz pjesme o časnim krstima također se ne navode usmene paralele, nego samo one iz crkvene književnosti. Stoga nije posve jasno zbog čega su tim temama dodijeljena posebna poglavlja u knjizi. O pjesmama o nevjernom kumu (koji se lažno zakleo na krštenju i zamijenio svojim kumama muško i žensko dijete — a za kaznu je poslije, ne znajući, izjeo vlastitog sina u obliku janjeta) autorica opravdano primjećuje da po osnovnim obilježjima odgovaraju proznoj tradiciji, ali prozanih primjera, na žalost, ne navodi. (Jedna prozna varijanta s Banije može se naći u mom zapisu u rukopisnoj zbirci Instituta za narodnu umjetnost br. 172, tekst 13.)

Za ove prikazane, nedovoljno definirane odnose među odabranim tematskim grupama kriva je, prije svega, jedna okolnost koja u isti mah čini i najveću vrlinu ove knjige: to je veliko obilje njezinih prikupljenih činjenica. To obilje činjenica u jednu je ruku otežalo njihovo sređivanje, a u drugu ruku učinilo je od svakog poglavlja knjige jezgru za potencijalnu buduću veću studiju.

Postoji još jedna načelna nejasnoća u ovoj knjizi: to je pojam tzv. ne-historijskih epskih pjesama. Za autoricu taj pojam ima uvjetno značenje, »kao preovladavanje pripovednog, legendarnog, mitološkog« (str. 22). Autorica navodi da te pjesme nisu potpuno lišene povijesnog elementa — pa je utoliko manje opravdano da ih naziva »neistorijskima«. Prave povijesne, odnosno historijske epske pjesme u užem značenju riječi relativno su malobrojne i govore posve određeno o konkretnim povijesnim događajima (u tom užem smislu nije »historijski« ni znatan dio pjesama o hajdučkim i uskočkim podvizima). U širem značenju sve su epske pjesme historijske. Ne vidim opravdana razloga tome da se vclika i raznolika množina epskih a i općenito pripovjednih pjesama imenuje na temelju negativne odredbe koju je nametnuo odnos prema jednoj manjoj skupini epskih pjesama historijskih u užem značenju riječi. Premda se u autoričinoj knjizi na epske pjesme više ne gleda prema kriterijima koji su podređeni kronologiji povijesnih događaja, nametnutoj pjesmama često izvana, ipak se atributom »neistorijski« još uvijek plaća danak tom kutu gledanja. Knjigom ionako nisu obuhvaćeni svi primjeri paralelnog pojavljivanja zajedničkih tema u usmenim pjesmama i u prozi, pa su se ograničenja mogla obrazložiti u uvodu — bez zbunjujućeg atributa u naslovu knjige.

U opsežnoj knjizi poput ove mogu se naći pojedinačne omaške u citatima, navođenju imena i slično, kao i mjestimična diskutabilna gledišta, koja, međutim, nisu od veće važnosti za knjigu u cjelini. Spomenut ću neke od takvih primjera kojima pridajem nešto veću važnost.

Prije svega — to je sklonost, očitovana na nekoliko mjesta, da se usmene varijante pjesama i pripovijedaka svedu na pisane uzorke. Razumije se da je preuzimanje iz pisanih izvora realno prisutno u usmenoj književnosti i da je prilično značajna pojava, ali se ona, po mome mišljenju, ne odnosi na slučajeve koje želim spomenuti.

Epsku pjesmu *Zenidba Marka Kraljevića* (*Hrvatske narodne pjesme*, II, 1897, str. 61 — 67, br. 19), zapisanu na otoku Šipanu, protumačila je autorica (na str. 62) kao »epsku preradu Bogišićeve bugarštice«, poznate inače pod naslovom *Kako je Novaku utekla vila njegova ljubovca*. Riječ je o dvjema pjesmama sa zajedničkom temom — rasprostranjenom u mnogim varijantama — o junaku koji se oženio vilom pošto joj je oteo krila i oglavlje. Obje su pjesme inače veoma različite, pa kada bismo čak i prihvatili malo vjerojatnu pretpostavku da je šipanska kazivačica poznavala zbirku Bogišićevih bugarštica (objavljenu 1878), nemoguće je da bi se ta balada u tako kratkom vremenu mogla transformirati u znatno drugačiju epsku pjesmu. Malobrojne direktnije i specifične sličnosti među njima (ponajviše motiv o tri veselja u junakovu dvoru) mogu se protumačiti zajedničkom usmenom tradicijom u dubrovačkom području ili, u krajnjem slučaju, naknadnim sekundarnim utjecajem tog detalja iz bugarštice na epsku pjesmu.

Pjesma *Zmaj ognjeni i gospođa Milica* (*Hrvatske narodne pjesme*, I, 1896, br. 54) prema autoričnim riječima na str. 98. »potpuna je prerada Vukove pesme sa čisto stilskim proširivanjima« (vidi Karadžićeve *Srpske narodne pjesme*, II, br. 42). Usporedimo li oba teksta, naći ćemo i znatnih sličnosti i znatnih razlika među njima — takvih koje ne dopuštaju da se naprečac zaključuje o njihovom uzajamnom odnosu, nego bi se on mogao razjasniti jedino poredbenom analizom većeg broja zapisanih pjesama s tim istim sižeom.

I treći primjer: na str. 210. rečeno je o pripovijetki *Kak je sveti Peter vlekao svoju mater vun s pekla* iz Lupoglava kraj Dugog Sela («Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu», I, 1935, str. 120 — 121) da »prepričava Kurelčevu pesmu iz istoga kraja«, tj. pjesmu iz Kurelčeve zbirke *Jačke* (objavljenu na str. 190 — 191, a zapisanu među Hrvatima u Undu u Mađarskoj). U stvari — veza među pripovijetkom iz Lupoglava i pjesmom iz Unda (odnosno Unde — po Kurelcu) prilično je općenita i svodi se na poznatu zajedničku temu o majci svetoga Petra u paklu.

Spomenula sam ta tri primjera jer mi se čine metodološki značajnima. Čini mi se, naime, da prebrzo i nedovoljno osmišljeno pronalaženje pisanih uzoraka varijantama naših narodnih pjesama ima svoj korijen u onoj orijentaciji istraživanja usmene književnosti u nas kojoj je živo usmeno kazivanje nedovoljno poznato, pa promatra usmene varijante pretežno s aspekta tekstova iz poznatih objavljenih zbirki.

Od sitnijih faktografskih propusta trebalo bi upozoriti na potrebu da se uz poglavlje *Veliki grešnik* navedu i studije I. Grafenauera i Z. Kumer, posvećene toj temi (Ivan Grafenauer, *Spokorjeni grešnik*; Zmaga Kumer, *Slovenski napevi legendarne pesmi »Spokorjeni grešnik«*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, »Dela«, 19, Ljubljana 1965). Zatim — ne vidim razloga prenošenju poznatih međunarodnih termina *fabulat* i *memorat* u ženski rod i ne bih preporučila da se ti nazivi ubuduće tako navode.

Na kraju — autorici ovog prikaza drago je što je njezina rasprava, spomenuta već na početku, dala dosta poticaja osnovnoj zamisli opsežne knjige Nade Milošević, knjige koja širinom svoje informativnosti dragocjeno obogaćuje našu folklorističku literaturu. Okolnost što su u knjizi na nekoliko mjesta upućene kritičke primjedbe netom spomenutoj raspravi, koje se, po momem mišljenju, najvećim dijelom ne bi mogle primiti kao osnovane, od manje je važnosti i nema potrebe da se ovaj osvrt optereti raspravljanjem o njima.

Maja Bošković-Stulli

MIRJANA BOGAVAC, VOJISLAV MAKSIMOVIĆ, LUKA ŠEKARA, BIBLIOGRAFIJA RADOVA O NARODNOJ KNJIŽEVNOSTI. Urednik MIDHAT ŠAMIĆ, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knj. XVIII, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 1, Sarajevo 1972, 228 str.

Ova je knjiga i više i manje od onoga što se obično smatra bibliografijom. Više od bibliografije ona je po tome što ne donosi samo naslove bibliografskih jedinica a niti samo najsazetija upozorenja na osnovnu tematiku, kakva su uobičajena u kritičkim bibliografijama, nego prilično iscrpno rezimira obuhvaćene rasprave. Manje od bibliografije ona je po tome što se ograničila na svega trinaest časopisa s područja Jugoslavije (iz Beograda, Zagreba, Novog Sada, Sarajeva i Skoplja), a njihov izbor, kako je rečeno u predgovoru, »nije podrazumijevao i posebne kriterijume«. Bilo bi stoga umjesno da je knjiga skromnije nazvana prilogom bibliografiji.

Bibliografijom su obuhvaćeni ovi časopisi i periodički zbornici: »Bosanska vila«, »Glas Srpske akademije nauka i umetnosti«, »Glasnik Srpskog